

Boris Makarenko sliep. In de verte klonk het gebulder van de Duitse kanonnen. Brisantbommen, brandbommen en granaten kwakten neer op het stervende Leningrad, dat te trots en te moedig was om de strijd te staken. Het was december 1942. Boris Makarenko sliep en droomde. Bijna altijd was het dezelfde droom:

Behoedzaam zigzagden tientallen vrachtwagens over het bevroren Ladogameer. Als een witte hel vol onzekerheden strekte de besneeuwde ijsvlakte zich uit. Waar zaten de zwakke plekken? Waar waren de wakken? De Dood reed mee: met een zwarte grijns zat hij boven op de trucks die met voedsel op weg waren naar het belegerde, uitgehongerde Leningrad. Slippende wielen... scheurend ijs... opspattend water... Links zakte Solymski met zijn bijrijder naar de diepte. Even leek de zware vrachtwagen te sidderen toen het ijs onder de wielen brak. Daarna dook de neus tussen de schotsen naar beneden. Langzaam, tergend langzaam, verdween opnieuw een kostbare lading voedsel in het ijskoude water. In de kleine, zinkende cabine zagen Solymski en zijn bijrijder het waterdier zwemmen. De monsterlijke kop met de uitpuilende ogen dook uit de donkere diepte op. Met zijn geweldige vinnen sloeg hij toe: de vin van geweld, de vin van angst! De voorruit verbrijzelde...

Het konvooi reed door. Niemand mocht stoppen om hulp te bieden. Dat was de opdracht.

In de verte klonk het gebulder van de Duitse kanonnen. In de

donkere vriesnacht schoof het eerste morgenlicht aan de horizon omhoog...

In zijn droom reed Boris met zijn vader mee. 'Naar links,' mompelde hij in zijn slaap. 'Vader, naar links, naar links!' Hij wilde die woorden uitschreeuwen, maar zijn keel zat dichtgesnoerd. In zijn droom zag hij het rustige en zo vertrouwde gezicht van zijn vader als in een film voor zich.

Zijn vader keek door de bevroren voorruit naar het ijs, naar de sporen die de wagens voor hem trokken door de sneeuw. Hij draaide zijn stuur niet naar links, maar naar rechts...

Onder het ijs zwom het waterdier levensgroot voor de vrachtwagen uit. Sneeuw... zwart ijs... water... Daar tussen door flitste de angstvin, hapte de grote vissenbek, loerden de puilende ogen...

Plotseling klonk uit een zwart gat in de hemel huiveringwekkend geronk. Een eenzaam jachtvliegtuig dook tussen de sterren vandaan naar beneden. Mitrailleurs begonnen te ratten. De sterren spatten tussen brokken ijs en opspuitend water uiteen zodra de eerste granaten insloegen. Vader omklemde verbeten het stuur en week opnieuw naar rechts uit. Schuin achter hem kantelde de wagen van Ivanov. Het ijs brak... Naast hem reed Pavlitchko met een versplinterde voorruit in een wak en verdween met zijn bijrijder en al het voedsel in de diepte van het meer...

Schokkend in zijn slaap draaide Boris zijn hoofd op het kussen heen en weer, alsof hij nee schudde tegen de droombeelden die hem beheersten. Hij mompelde onverstaanbare woorden en greep met beide handen de lakens vast...

Als dol geworden olifanten zigzagden de vrachtwagens over

het ijs om de kogels, granaten en wakken te ontwijken. De Dood reed mee...

Met slippende wielen stuurde Boris' vader zijn truck over de witte vlakke. Zag hij de donkere plek niet waar de sneeuw was weggewaaid?

'Naar links! Vader, naar links!'

Maar opnieuw week zijn vader naar rechts uit. De afstand tot de donkere plek bedroeg nog maar veertig meter... nog dertig... nog twintig...

Daar was de ribbel in het ijs, waar de sneeuw tot een witte rand was opgewaaid. Nog een paar meter en dan...

Het gekraak van het ijs overstemde even het geronk van de motor. Het voorwiel zakte log door de sneeuwlaag. De wagen stakte. Daar ging het achterwiel. Dreunend klapte de laadbak vol kisten en zakken op het scheurende ijs. Donker water kleurde de sneeuw. De motor sputterde...

Langzaam, tergend langzaam, zonk nu ook de wagen van zijn vader tussen de schotsen in het ijsskoude water van het Ladogameer. Dieper, steeds dieper...

Met de zwarte grijnslach van de Dood zwom het vreselijke waterdier levensgroot langs de ruiten van de cabine en hapte naar de laatste weemoedige glimlach op het gezicht van Boris' vader.

Met een schok werd Boris wakker. Opnieuw had hij gedroomd van het konvooi waarbij zijn vader het leven had verloren. Het duurde even voor hij tot zichzelf kwam. Wat dagelijks in het belegerde Leningrad gebeurde, gaf stof tot duizend angst-dromen. De Duitsers hielden de stad omsingeld. Door uit-hongering en bombardementen (per dag kwamen gemiddeld driehonderd bommen en granaten op de stad neer) hoopten zij de verdedigers tot overgave te dwingen.

Boris had kunnen dromen van de duizenden mensen die

op straat van honger en uitputting stierven; van soldaten die zwaargewond terugkeerden van de stellingen rondom de stad; van woonwijken die brandend instortten; van vrouwen die tussen de puinhopen huilend zochten naar een kind. Leningrad leek een stervende stad. De waterleiding werkte niet meer; wc's waren onbruikbaar geworden. De bevolking deed in de ijzige kou haar behoeften op straat, want menselijke schaamte was in het oorlogsgeweld allang ten onder gegaan.

Boris had kunnen dromen van de allesoverheersende honger; van vrouwen en kinderen die bij twintig graden vorst urenlang in de rij stonden voor wat waterige soep of een klein stuk brood. In honderden huizen lagen de stervenden – én doden – nog onontdekt. Al die grimmige, mensonterende toestanden behoorden nu tot de werkelijkheid van het dagelijks leven. Het was een tastbaar deel van de oorlog, waaraan je tenslotte toch wende, omdat je er wel mee leven moest!

Veel intenser dan de werkelijkheid om hem heen, hadden de voedseltransporten tot Boris' verbeelding gesproken, vooral omdat zijn vader met de konvooien had meegereden. Wanneer het uitgestrekte Ladogameer bevroor, konden de vrachtwagens met de zo noodzakelijke medicijnen, voedsel en munitie langs de Duitse linies glippen om zo een deel van de onvoorstelbare nood in Leningrad te verlichten. In gedachten was Boris tientallen keren met zijn vader meegereden. Hoe zaten de mannen in de cabines, als de zware trucks zigzaggend voortkropen over het lang niet overal betrouwbare ijs? Hoe kwellend was hun angst? Hoe onpeilbaar hun moed? Vooral in het begin van de winter, als het ijs nog niet sterk genoeg was, en in het voorjaar, wanneer het ging dooien en de wagens tot over de wielen door het water reden, was de spanning over zijn vaders behouden terugkeer haast ondraaglijk ge-

weest. Na een van de ritten was bijna de helft van het konvooi niet aangekomen. Toch waren de anderen een dag later opnieuw gegaan. Elke wagen die het einddoel bereikte, zou mensenlevens redden. Elke wagen die tijdens de grimmige dodenritten in het Ladogameer verdween, betekende een vrijwel zekere dood voor een aantal mannen, vrouwen en kinderen in de stad.

Daarom droomde Boris van de transporten. Dat het waterdier onder het ijs zwom en zijn vader onafwendbaar afreed op die donkere plek, maakte de droom tot een nachtmerrie. Als de wagen kantelde en tergend langzaam in de diepte verdween, werd Boris altijd wakker: klam van het angstzweet en voor een kort ogenblik helemaal verward door de ellendige droom. Het verschrikkelijkste van alles was nog dat het wérkelijk was gebeurd...

Zijn moeders bed kraakte. Ze draaide zich om.

‘Boris, ben je wakker?’

Boris opende zijn ogen. Het vreselijke waterdier zwom langzaam weg. In het schemerige licht zag hij de vertrouwde omgeving: de planken die zijn vader nog voor de ramen had gespijkerd toen alle ruiten tijdens een bombardement waren gesprongen, het fornuis in de hoek, waarvoor geen kolen te krijgen waren, het bed van zijn moeder, de scheefgezakte lamp aan het plafond, de scheur in de buitenmuur...

Boris sloeg de dekens weg. Het was ijskoud in de kamer. Haastig schoot hij in zijn schoenen, trok zijn trui en jas aan. Toen liep hij naar het bed van zijn moeder.

‘Je moet naar de gaarkeuken. Je kunt beter vroeg gaan!’

Boris knikte. In de verte klonk het gestage gebulder van de kanonnen. Hij keek zijn moeder aan. Hij zou niet vragen hoe zij zich voelde. Ze zou toch maar antwoorden dat het veel beter ging en dat ze heerlijk had geslapen. Alsof hij nog een kind was dat niet beter wist. In haar grote, koortsige ogen las Boris

bezorgdheid en angst. Moeder lachte hem toe omdat ze zich groot wilde houden. Boris lachte terug. Ook hij hield zich groot, want hij voelde zich geen kind meer. Wie twaalf jaar oud was en bijna twee jaar Duitse belegering had doorstaan, was volwassen!

‘Pak je goed in!’

Boris knikte opnieuw. Hij keek naar het uitgeholde gezicht van zijn moeder. Kleine zweertjes van ondervoeding ont-sierden haar lippen en rechterwang. In haar glanzende brui-ne ogen dreef het waterdier. Het sloeg zijn angstvin heen en weer. Was moeder bang dat ze zou sterven?

‘Zal ik vragen of dokter Kirov kan komen?’ Boris had dit al vaker voorgesteld, maar ook nu schudde zijn moeder haar hoofd. De dokter zou geen tijd hebben: hij moest al zijn aan-dacht geven aan de soldaten die gewond van het front kwa-men en aan de slachtoffers van de bombardementen. Tegen honger en uitputting kon dokter Kirov niets beginnen, hoe graag hij dat ook had gewild. Dagelijks stierven er honderden mensen in de stad. Dat was een deel van de prijs die Leningrad voor de vrijheid betaalde.

‘Je moet vandaag nog wel iets anders voor me doen,’ zei zijn moeder. Met een dappere glimlach stak ze haar hand uit en trok Boris naar het bed. ‘Je moet naar oom Vanja gaan. Vraag hem of hij je op de lijst zet voor evacuatie...’ Nu zwom het wa-terdier wild spartelend in haar ogen. ‘Jonkie, het is echt beter dat je uit de stad weggaat!’

‘Nee!’ zei Boris. ‘Nóóit!’ Hij wist dat de vrachtwagens die over het meer voedsel naar de stad brachten, op de terugweg vrouwen en kinderen meenamen. Maar zelfs voor het heer-lijkste voedsel wilde Boris niet met de vrachtwagens meerrij-den over het meer waarin het waterdier zwom, als symbool van zijn angst; daar was immers de donkere plek waar zijn vader was verdronken. Voor niets ter wereld wou hij over het

uitgestrekte Ladogameer rijden. En bovendien: hij dácht er niet aan zijn moeder in de steek te laten!

‘De oorlog kan nog jaren duren.’ Ze kwam iets overeind en keek Boris smekend aan. ‘Ik wil dat je gaat. Je móét gaan!’

‘En jij dan?’

‘Ik red me wel!’

‘Wie moet er dan eten en water voor je halen?’

‘Tegen de tijd dat jij vertrekt, ben ik weer beter!’

Een steekspel van woorden die overbodig waren. Want wat er ook gebeurde, hij zou niet gaan! Om een eind te maken aan dit zinloze gesprek boog Boris zich voorover. Hij gaf zijn moeder een zoen op haar voorhoofd. Even keken ze elkaar ernstig aan, elk met zijn eigen gedachten. Boris dacht: Zou ze doodgaan? Zou ze me weg willen hebben om rustig te kunnen sterven? Wil ze me het verdriet van haar dood besparen? Zijn moeder dacht: Laat hem gaan. God, laat hem niet in de stad blijven. Laat hem leven!

Boris was alles wat ze had. Ze miste de kracht voor hem te blijven leven. Maar ze was graag bereid voor hem te sterven. Boris stond op. ‘Ik ga eten halen,’ zei hij.

‘Pak je goed in!’ zei zijn moeder nog eens.

Boris pakte zijn das, zette zijn muts op. Hij greep de knijpkat* van de tafel en scheen in de kast om in het halfdonker de pan te kunnen pakken.

‘Is er nog iets anders wat ik voor je zou kunnen doen?’

Zijn moeder schudde haar hoofd.

Boris knoopte zijn jas van boven dicht. In de hoop dat zijn moeder het niet zag, greep hij zijn vaders oude, kleine dienstrevolver en liet die snel in zijn zak glijden. Het was goed de kleine revolver in zijn zak te voelen, als een stukje

* Een zaklantaarn zonder batterij.

van vroeger, als iets van zijn vader wat nog een beetje stevigheid gaf.

Bij de deur wuifde hij zo vrolijk mogelijk naar zijn moeder. Zij mocht niet merken dat hij zich zorgen maakte, zich onzeker en ongelukkig voelde. Met de pan onder zijn arm liep Boris de vervelozе, uitgesleten trap af.

Op straat kwamen de geluiden van de stad Boris tegemoet: het gehak van de puinruimers die de vastgevroren stenen met houwelen uit de sneeuw moesten slaan, de marcherende voetstappen van een compagnie soldaten. Een omroepwagen riep vrijwilligers op voor een of ander karwei. In de verte klonk een sirene. Maar Boris lette niet op die geluiden. Hij dacht aan zijn moeder, die misschien zou sterven, net zoals de moeders van Pjotr, Serge, Ivan, Vladi en duizenden andere kinderen. Er moest eten komen! Dat was het belangrijkste. Boris hoopte vurig dat ze hem bij de gaarkeuken ditmaal een flinke portie zouden geven. De vorige keer was het echt te weinig geweest, maar zijn protest had toen niets geholpen.

Een ijzige wind blies door de straat. Boris zette de pan even neer en trok zijn muts dieper over zijn oren. Aan de overkant staken de geraamten van gebombardeerde huizen spookachtig af tegen de grauwe sneeuwlucht. Even keek hij naar een oude man die daar op een hoop puin lag. Een dunne laag sneeuw had hem in de nacht toegedekt. Hij was dood. Boris wilde niet naar hem kijken, niet aan hem denken. Straks zou de grote wagen door de straat komen om de oude man en nog honderden anderen te bergen.

Toen de bombardementen op Leningrad waren begonnen en hij de eerste doden op straat had zien liggen, was Boris wanhopig gaan huilen. Zijn vader had hem naar zich toe getrokken, hem heel ernstig aangekeken en gezegd: 'We moeten dapper zijn, Boris. Iedereen in Leningrad moet dapper zijn. De moed die wij tonen, zal anderen moed geven. Want alleen met moed, steeds hernieuwde moed, kunnen we

standhouden tegen de Duitsers.’ Met zijn grote zakdoek had zijn vader de tranen weggeveegd. Sindsdien had Boris niet meer gehuild, al was hij bang geweest. Vaak genoeg had hij groot verdriet gevoeld. Soms had hij met verbijstering en ontzetting de verschrikkingen in de stad gadegeslagen. Maar hij had niet meer gehuild, zelfs niet toen Zaretsky kwam vertellen dat zijn vader als een held voor Rusland en de vrijheid was gestorven; maar dat had hem toen wel heel veel moeite gekost!

Boris liep verder. Hij dacht aan zijn moeder. Zij moest blijven leven. Wat was vrijheid waard als zij zou sterven? Hij moest aan eten zien te komen. De waterige bietensoep van de gaarkeuken was niet genoeg, zelfs niet als hij een deel van zijn eigen rantsoen heimelijk aan zijn moeder afstond. Hoeveel keer had zijn moeder dat al niet voor hém gedaan?

‘Boris, wacht even!’

Boris draaide zich om. Haastig kwam Nadja op hem af. Ze liep op de schoenen van haar broer, die haar veel te groot waren. Haar adem lag witbevoren op de wollen sjaal die ze tot over haar kin had opgetrokken.

Boris was blij haar te zien; nu hoefde hij het lange eind naar de gaarkeuken niet alleen te lopen. Misschien kon hij met Nadja over zijn moeder praten. Nadja was tenslotte twee jaar ouder dan hij. Boris wilde iets vrolijks zeggen over de grote schoenen die als schuiten om Nadja’s dunne benen zaten. Maar toen hij haar aankeek, slikte hij zijn woorden geschrokken in. Nadja’s gezicht was doodsbleek en stond strak, alsof er iets verschrikkelijks was gebeurd. Dikke tranen rolden over haar wangen naar de wollen sjaal. Hilde ze? Of kwamen die tranen door de snijdend koude wind?

Boris vroeg niets. Samen liepen ze verder over het pad langs de licht besneeuwde puinhopen.

‘Ik hoop dat we vandaag lekker eten krijgen,’ zei Boris. Hij